

Vesna Rakić – Vodinelić, profesorka Pravnog fakulteta Univerziteta Union

Farsa bratstva u zločinu

Koliko su nas odluke Haškog tribunala vratile u devedesete i može li se nakon svega pričati o povratku ili se nismo pomerili?

„Povratak u devedesete” - tako se često označava politički i društveni brlog u kome Srbija i okruženje žive - do skora mi je delovao samo kao jedna od neinventivnih poštapalica. Mnogo toga se dogodilo (i promenilo) od početka devedesetih do danas.

Ipak, pokazuje se ovih nedelja kao nesporno, da je reakcija na zločine ostala ista. Nju je kratko, a tačno i efektno opisao Viktor Ivančić u knjizi „Animal croatica”. Prafraziram: *Mi osuđujemo sve ratne zločine, ali slavimo naše momke koji su ih počinili*. Ako je ratni zločin ikad ozbiljno bio shvaćen i osuđen u okviru tzv. glavnog toka političke misli i akcije na Balkanu, bila je to samo generalna, doktrinarna osuda onih koji su uvereni da ih se zločin zapravo uopšte ne tiče kao takav, tj. kao teško ne-pravo, kao akt za koji se mora odgovarati, u suprotnom se pada u varvarstvo. Zločin ih se može ticati samo ako je za njega osuđen „naš” ili ako nije osuđen „drugi”, jer tada od „nas” pravi žrtvu koja se u takvu ulogu rado uživljava, a od „njih”, koji su oslobođeni – sudski nevinna lica. Orgastička reakcija dobrog dela hrvatske i kosovske javnosti koje su svoje „tako nevine” vojnike otadžbine dočekali kao heroje, svedoči o tome da se tamo slavi *nekažnjivost* zločina. Protest studenata¹ u Beogradu jeste poziv na *nekažnjivost* zločina, na prvom mestu onih koji su počinjeni u BiH.

Ove tri zajednice (Hrvatska – Srbija – Kosovo) spojene su na način koji preovlađujuća nacionalistička matrica uopšte ne vidi, spojene su slavljenjem *nekažnjivosti* zločina, spojene su farsom bratstva u zločinu i jedinstvom reakcije na njega, grotesknom solidarnošću koju simbolizuje potpis Gotovine na čitulji Slobodana Miloševića i iskrenost čestitki Veselina Šljivančanina, uz napomenu da su oni radili samo ono što im je naređeno.

Spojene su srpsko-hrvatskim jezikom kojim je, navodno, Haradinaj progovorio tek u Hagu. Kao da nikad nije bilo Nirnberškog suđenja, kao da nikad Hana Arent nije pisala o banalnosti Ajhmanovog odnosa prema zlu koje je počinio.

Možda to znači da se nikad i nikud nismo ni pomerili, ali onda ne samo iz devedesetih, nego iz odabranih trenutaka naše zajedničke viktimizističke istorije koju, s kolena na koleno prenosimo u sadašnjost. E, sad da li je sve ovo posledica nekog osobenog balkanskog barbarogenija, ili je ovaj nastao usled tribalnog istorijskog narativa, odista ne umem da odgovorim.

Kako vidite reakcije u javnosti, posebno u Hrvatskoj i Srbiji, a naročito dva predsednika?

Reakcija predsednika Josipovića je za mene intrigantnija od reakcije Tomislava Nikolića. Ne zato što je on „njihov”, a ovaj „naš”. Ne samo zato što je Josipović izabran na listi socijaldemokrata koji su se donekle suprotstavljali ličnoj vladavini Tuđmana, pa sam mu, može biti, samim tim, pripisivala određeni pogled na svet. On je za mene, u ovoj prilici, najpre profesor prava, autor jedne ozbiljne i obimne knjige „Haaško implementacijsko kazneno pravo”, (Zagreb, 2000, str. 874.) Knjiga kao osnovnu temu ima zakone o saradnji involviranih država sa Haškim tribunalom. Izdata je u vreme i na mestu u kome i gde nije mogla biti dobro dočekana od preovlađujućeg javnog mnjenja. Njegova glavna teza u okviru reakcije na presudu, bila je zadovoljstvo što je Hrvatska oslobođena odgovornosti za udruženi zločinački poduhvat. Takvu *licentia poetica* jedan pravnik koji se ozbiljno bavi međunarodnim krivičnim pravom, ne sme da dopusti, pa makar bio i predsednik. Da je donesena osuđujuća presuda, ona bi značila krivičnu odgovornost optuženih, uz odgovornost jednog režima i jednog ranijeg predsednika (Tuđmana da je poživio), a ne krivičnu odgovornost države. Zločinci imaju imena i prezimena. Države ne odgovaraju krivično, već za prouzrokovanu štetu, dakle, plaćaju, ako ih na to osude. Etički i međunarodnopravni aspekt odgovornosti ostavljam po strani.

¹

http://www.b92.net/eng/news/society-article.php?yyyy=2012&mm=12&dd=04&nav_id=83477

Josipovićevo obećanje progona niže rangiranih počinitelja ratnih zločina bi se moglo ozbiljno shvatiti samo kad hrvatsko pravosuđe ne bi suviše ličilo na srpsko. A, gotovo da su jednojajčani blizanci.

Reakcija Tomislava Nikolića je suštinski očekivana, iako obojena pozivima i očekivanjima, u koja ni on sam, uprkos svemu, ne može verovati. Jedna od teza odgovara na tviteraško siktanje Vuka Jeremića kako će im smestiti, jer je „predsednik sveta”. Tomislav Nikolić najavljuje da će pred Generalnom skupštinom UN koristiti metode Fidela Kastro i govoriti bez kraja i konca dok ga ne „iznesu”. Ostavljajući po strani ne uvek omiljena Kastorova politička uverenja i metode, oko njega još uvek treperi nešto od gerilske romantike i dinamike, neuporedive sa banalnim iskustvima dugogodišnjeg komunalnog delatnika i još banalnijim vojvodsko-partijskim junačenjem Nikolića, garniranim neubedljivim zaokretom ka „evropskim vrednostima”.

Smatrate li da su se u ovoj buci nakon oslobađanja ponovo izgubile žrtve?

Da, to je moje mišljenje. Ne samo moje, već svih onih koji su Haški tribunal smatrali i smatraju važnom institucijom za suočavanje sa sopstvenom mračnom prošalošću. Verovala sam da je nužnost kažnjavanja ratnih (kao i drugih) zločina neupitna, da ne može biti pitanja treba li ili ne kažnjavati zločin.

Učila sam prava u generaciji koja se ozbiljno bavila međunarodnim i krivičnim aspektima suđenja za ratne zločine počinjene u Drugom svetskom ratu. Međunarodno pravosuđe posle tog rata, zasnovano na Londonskom ugovoru iz 1945. godine za mene je bilo intrigantno s obzirom na mnoge aspekte. Da li je bitno to što se Međunarodni vojni sud sastojao od sudija iz pobjedničkih država, da li se može suditi za dela koja na primer nemačko zakonodavstvo kao takva nije predviđalo i kad su u pitanju masovna istrebljenja drugih? Svoje odgovore sam našla. Ovde ih predstavljam sasvim pojednostavljeno.

Kažnjivost ratnog zločina povlači granicu između civilizacije i varvarstva, a verujem da čovek XX veka, bar u Evropi posle Drugog svetskog rata, nije bio sposoban da živi van okruženja onoga što zovemo civilizacijom. Ne znam da li to bez ikakve ograde možemo tvrditi i za nas, olako zaboravne ljude XXI veka. Takođe, pored ovog civilizacijskog razloga – nekažnjivost ratnog zločina je ponovna osuda žrtava umesto satisfakcije. Počinilac druge „osude“ žrtava bila bi država koja odbija procesuiranje i kažnjavanje zločinaca.

U reakcijama na oslobađajuće presude, žrtve se pominju samo ako su „naše”. „Njihove” ne postoje. Segregacija stvarnih žrtava jugoslovenskog rata je još jedna objedinjavajuća tačka. Kao i težnja da se žrtve zloupotrebljavaju kao neka roba, pogodna da se pribave ili „kupe” pogodnosti koje se očekuju od velikih i moćnih. Obične ljudske pristojnosti (neću govoriti o moralu niti o drugim socijalnim vrednostima) u svemu tome gotovo uopšte nema.

Verujete li da je iza odluke o oslobađanju neka vrsta političkog pritiska ili interesa?

Sa pravne tačke gledišta oslobađajuću drugostepenu presudu Gotovini i Markaču smatram suprotnom pravu koje primenjuje Haški tribunal i suprotnom njegovim bitnim standardima. Podvlačim nekoliko važnih argumenata. Drugostepeni sud je zapravo promenio činjenično stanje prvostepene presude, kada je doveo u pitanje ocenu veštaka da promašivanje vojnih ciljeva za preko 200 m, znači neselektivno, te time i protivpravno gađanje (što je jedan od oblika ratnog zločina protiv civilnog stanovništva). Takođe, drugostepeno veće je, neubičajeno za standard „razumnog suda” protumačilo sadržinu Brionskih transkripata kao moguću zaštitu prognanih, što je, sa pravom, iako mimo sudskih običaja, označeno kao „groteskan” zaključak. Komandna odgovornost, umesto udruženog zločinačnog poduhvata, nije alternativno ispitivana, navodno zato što bi to značilo ispitivanje radnji koje nisu obuhvaćene optužnicom, iako je haški tužilac, u odgovoru na žalbu, predlagao da se ispita alternativno i komandna odgovornost za iste one radnje na koje se optužnica odnosi. Presuda je ostavila otvorenom najznačajniju tačku – utvrdila je da su počinjeni zločini, ali ne i ko je za njih odgovoran, ostavivši žrtve bez ikakve makar i zakasnele zaštite, bez onoga što zovemo pravdom. U domenu zločina na koje se ova presuda odnosi, Haški tribunal je bedno ispunio jedan sudski zadatak.

Slučaj Haradinaj je nešto drugačiji – radi se o ponovljenom suđenju i novoj oslobađajućoj prvostepenoj presudi, koja je proistekla iz nedostatka uverljivih dokaza – ili zato što važni svedoci više nisu živi, a uglavnom nisu umrli prirodnom, nego nasilnom smrću, pod veoma neobičnim okolnostima, koje opravdano izazivaju sumnju; ili zato što

su svedoci – policajci javnih i tajnih službi Srbije davali neodređene iskaze; ili zato što su svedoci menjali svoje iskaze u odnosu na one koje su saopštili u toku istrage, pod pretnjom, iz straha ili zbog nečeg trećeg – Tribunal o tome ništa nije obrazložio.

Oslobađanje Gotovine i Markača je, imajući u vidu sve ono što sud može (ili ne može) u sudskom postupku, znatno više sporno od oslobađanja Haradinaja i drugih. Ne treba zaboraviti da je Haradinajevo suđenje ponovljeno zato što je postojala ozbiljna sumnja da su neki svedoci ubijeni. Ta sumnja nije otklonjena novom presudom i zato što prvostepeno sudsko veće, u okviru postupka u kome je Haradinaj bio optužen za ratni zločin, nije imao instrumenata da ispituje druga krivična dela. Zato smatram oslobađanje Gotovina i Markača pravno spornijim.

Pored toga, u slučaju „Gotovina“ žalbeno veće se podelilo, pa je bilo prilike da se izrade i pročitaju izdvojena mišljenja sudija koje su ostale u manjini, tj. koje su smatrale da prvostepenu osuđujuću presudu treba potvrditi. Jedan od njih, Fausto Pokar je, pored toga što je sudija, važan pravni pisac i autor mnogo knjiga iz oblasti ljudskih prava i međunarodnog krivičnog prava. Njegovo izdvojeno mišljenje svedoči o tome da nije izneverio svoju profesiju. Danas ga u Srbiji slave, pa su zaboravili koliko su besneli na njega kada je potvrdio jednu među prvih nekoliko presuda Haškog tribunala u kojima je silovanje sudski (a ne samo zakonski kao do tada) priznato kao ratni zločin.

Zašto je on imao jedan stav koji bi vodio osudi danas oslobođenih Gotovine i Markača, a većina žalbenog veća, suprotan? Ne znam da li je bilo kakvog direktnog pritiska. Ipak, ima dovoljno indicija da verujem u to da EU ne bi bila srećna da u svoje redove primi državu u kojoj je sudski utvrđen udruženi zločinački poduhvat, čiji je rezultat proterivanje oko 250.000 državljana te države, ali druge etničke pripadnosti, sa svoje teritorije. Što bi značilo da EU može imati isti stav kao i Ivo Josipović: Tuđman, to je hrvatska država ili drugačije: država to sam ja. Ako je tako, obeshrabruje kao malo šta drugo.

U Srbiji se odluka, između ostalog, prihvatila i kao rezultat velikog lobiranja Hrvatske i Kosova, pa se okrivljuju vlasti da nisu posvetile dovoljno pažnje lobiranju. Pa se kao srpski interes smatra oslobađanje i zločinaca iz srpskog naroda, uključujući Karadžića i Mladića?

Ranija vlast u Srbiji nije bila u prilici da lobira, jer dugo vremena nije isporučila Karadžića i Mladića, koji su, ispostavilo se, bili na teritoriji Srbije. Ne znam ništa o lobiranju niti o kanalima kojima ono zahvata sud. Ako su sudije Haškog tribunala bile pod uticajem lobija, nisu nažalost ništa bolje od nekih naših sudija. Nije stvar u zagovaranju – stvar je u tome da sud ne sme prihvatiti zagovaranje, inače prestaje da bude sud.

Kad bih bila cinična, odgovorila bih da bi oslobađanje Karadžića i Mladića možda bilo u interesu Republike Srpske. Jer, ne zaboravimo, Međunarodni sud pravde nije Srbiju, nego vojsku Republike Srpske, osudio za genocid u BiH. Utvrdio je da Srbija nije sprečila zločin genocida, na osnovu Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida. Sa druge strane, Republika Srpska je deklaracijom priznala da je njena vojska počinila zločin genocida u Srebrenici. Ali, Karadžić i Mladić se u dobrom delu srpske javnosti doživljavaju kao opšte-srpski heroji. Njihovo oslobađanje, sa pretpostavkom da dokazi govore suprotno, zadovoljilo bi srpsku javnost, ali to sa pravom i pravosuđem ne bi imalo mnogo veze. Ne vidim ni srpski ni ičiji interes u tome, izuzev onog o trgovini žrtvama. A to nije legitiman interes.

Koliko je država Srbija učinila i pomogla Tužilaštvu u Hagu da dokazi budu čvršći?

O tome se može suditi prema raznim kriterijumima. Ako uzmemo u obzir izjave glavnog tužioca (danas Bramerc), on je saradnju Srbije sa tužilaštvom u svom poslednjem izveštaju povoljno ocenio. I neki od domaćih zvaničnika su dali istu ocenu. Iz ovih uopštenih izjava se ne može pouzdano zaključiti koliko je duboka bila ta saradnja. Najviše nedostaju konkretne izjave o tome koliko je Srbija pružila podataka koji bi bili relevantni kao protivdokazi onim dokazima kojima je raspolagalo haško tužilaštvo.

Smatrate li da je Tužilaštvo uradilo dobar posao? Koliko je njihova krivica što dokazi nisu bili toliko dobri da presuda ne bude upitna?

Ovde takođe postoje razlike između slučaja Gotovina i slučaja Haradinaj.

O slučaju Gotovina, pogotovo iz hrvatskih advokatskih krugova, moglo se čuti da je optužnica bila nedovoljno oprezna, jer je sadržala optužbu za udruženi zločinački poduhvat, dokazivu uglavnom Brionskim transkriptima, kao i da je neselektivnost artiljerijskog gađanja bila uzeta kao dokaz protivpravnosti. Međutim, ne sme se zaboraviti da između optužnice i konačne drugostepene presude stoji prvostepena presuda. Njome su Gotovina i Markač proglašeni krivim i osuđeni na duge kazne zatvora, a Čermak je oslobođen odgovornosti. Pomenute nedostatke optužnice „sanirala” je prvostepena presuda. Međutim, u žalbenom postupku ocenjuje se pravilnost prvostepene presude, a ne optužnice. Zato mislim da je za ovu oslobađajuću presudu najviše odgovorno žalbeno veće.

U slučaju Haradinaj, tužilaštvo snosi odgovornost za lošu zaštitu svedoka. I Haški tribunal kao institucija, te u pojedinim stadijumima postupka, njegova tela – optužba i sudska veća, dužni su da pruže adekvatnu zaštitu svedocima, procenjujući stepen njihove ugroženosti sve vreme. Ovaj zadatak nije obavljen i to je bitno uticalo na donošenje oslobađajuće presude.

Intervju vodio Dejan Kožul